

Гончарук Т.

**ВІКТОР ПЕТРОВИЧ ВАЩЕНКО ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ПІВДЕННОЇ
УКРАЇНИ**

Постаті одеського історика Віктора Петровича Ващенко (1929 — 2003 рр.) вже приділялася певна увага в історіографії. Передусім, слід відзначити статті В.М. Хмарського: присвячену 70-річчю В.П. Ващенко у 1999 р.¹ та зі збірки «Професори Одеського (Новоросійського) університету» 2000 р.², що містили стислий, але змістовний виклад біографічних відомостей про історика й аналіз головних напрямків його наукової, викладацької та адміністративної діяльності. Проте доробок В.П. Ващенко, як дослідника історії Південної України ще потребує ґрунтовного вивчення.

Інформація з вищезгаданих публікацій В. М. Хмарського дозволяє визначити етапи наукової біографії В.П. Ващенко. Походив майбутній історик зі сім'ї службовців й народився 22 жовтня 1929 р. у селищі Велика Олександрівка Великоолександрівського району Херсонської області. З 1949 р. він студент історичного факультету Одеського державного університету, де обрав спеціалізацією історію України. У 1954 - 1957 рр. В.П. Ващенко продовжив дослідження української історії в аспірантурі, потім обіймав різні адміністративні посади в університеті; від 1960 р. - розпочав викладацьку діяльність на юридичному факультеті (працював над розробкою курсу історії держави і права); 1972 р. - захистив кандидатську дисертацію й того ж року очолив кафедру історії УРСР історичного факультету, займаючи цю посаду до 1980 р. (часу перетворення цієї кафедри на кафедру історії УРСР, історіографії та джерелознавства). У 1984 - 1994 р. - був деканом історичного факультету. В цей період Віктору Петровичу судилося взяти активну участь у відновленні в університеті кафедри історії України. «У лютому 1990 р. - пише В.М. Хмарський, - В. П. Ващенко знов було обрано завідуючим кафедрою, а вже у березні того року відповідно рішення Ради університету її було реорганізовано у кафедру історії України.

Відразу після цього необхідно було розв'язати серйозну кадрову проблему, адже курс історії України запроваджувався майже на всіх факультетах університету, а кафедра мала мінімальний кадровий склад. На початку 90-х рр. В.П. Ващенко, разом зі своїм другом і однодумцем А.Д. Бачинським провів кропітку селекційну роботу, відбираючи здібну молодь серед випускників (троє з них уже стали кандидатами наук) та запрошуючи українознавців з інших кафедр університету і міста»³. В останні роки свого життя В. П. Ващенко обіймав посаду професора кафедри історії України ОНУ імені І.І. Мечникова⁴.

Дослідження соціально-економічного розвитку Південної України дореформеного періоду розпочаті В.П. Ващенком у 1950-ті рр. (перша його наукова публікація датована 1958 р.⁵) втілилися у написання кандидатської дисертації «Розвиток капіталістичної промисловості і торгівлі в містах Півдня України в дореформений період (кінець XVIII - 1861 р.)», що була захищена 17 березня 1972 р. за адресою вул. Радянської Армії 24, аудиторія №5 (спеціальність дисертації - Історія СРСР, проте на обкладинці її російськомовного автореферату зазначалося: «Диссертация написана на украинском языке»)⁶. Науковим керівником дисертації був одеський історик, учень академіка Михайла Єлисейовича Слабченка (1882 - 1952 рр.) Самсон Михайлович Ковбасюк («Щоправда - зауважує з приводу підготовки! дисертації В.П. Ващенко, В.М. Хмарський — наукові пошуки велись у значній мірі у межах школи О. І. Гуржія»)⁷, офіційними опонентами - відомі дослідники соціально-економічного розвитку України XIX ст. С.Я. Боровой та І.С. Слабєєв.

Дисертаційне дослідження В.П. Ващенко, яке зберігається у фондах НБ ОНУ імені І.І. Мечникова складається з 304 сторінок основного тексту та 18 сторінок списку використаних джерел та літератури. Подібні обсяги на той час були звичайними для кандидатських дисертацій, а сьогодні скоріше відповідають вимогам до дисертацій докторських. Це ж можна сказати й про обсяг використаних архівних джерел, який охоплював справи 25 фондів

сімох архівних установ (Центральний державний історичний архів у Ленінграді; Архів Ленінградського відділення інституту історії; Одеський обласний державний архів; Філіал Одеського державного обласного архіву в Ізмаїлі; Херсонський обласний державний архів; Миколаївський обласний державний архів; Кіровоградський обласний державний архів). Найсуттєвіше вплив пануючої ідеології відбився на вступі дисертації. Огляд історіографії мав явні «купюри». Так, змістовно розглянувши дореволюційну історіографію проблеми, зокрема, праці А. Скальковського, Г. Небольсіна, Д. Багалія та ін.⁸, Віктор Петрович не міг навіть згадати ґрунтовні праці 1920- х рр. М. Слабченка та О. Оглоблина, які безпосередньо стосувалися проблематики дисертації, через те, що їхні автори були затавровані в СРСР, як «буржуазні націоналісти». Тому щодо історіографії 1920 - початку 1930- х рр. були згадані лише дослідження Є. Сташевського, І. Бровера та С. Підгайця. Пункт присвячений радянській історіографії мав характерну назву: «К. Маркс, Ф. Енгельс, В.І. Ленін про економічний розвиток Півдня України. Огляд радянської історіографії». В ньому певне місце відводилося поглядам на проблему «класиків марксизму-ленізму»⁹, однак їхній виклад не був надто розлогим, а наведені цитати переважно виглядали доречно (наприклад, фраза Ф. Енгельса: «без Петербургу і Одеси Росія являє собою велетня з відрубаними руками»¹⁰ та ін.).

Основна частина дисертації складалася з чотирьох розділів: I. «Розвиток капіталістичної промисловості в містах»; II. «Розвиток внутрішньої торгівлі в містах Півдня України»; III. «Розвиток зовнішньої торгівлі південноукраїнських міст»; IV. «Деякі особливості складу буржуазії та пролетаріату в містах Півдня України». Отже, два з половиною розділи присвячувалися розвитку торгівлі та формуванню буржуазії, що не надто відповідало тодішнім пріоритетам радянської історіографії (головна увага мала приділятися виробництву, а не торгівлі). Також нетипово для тогочасної радянської історіографії Віктор Петрович звертав значну увагу не лише на розвиток окремих галузей економіки та становище робітників, але й на склад

підприємців. Так у першому розділі роботи були пункти під назвам «Розвиток приватного суднобудування. Підприємці - суднобудівники Робітники - корабели»¹¹; «Канатні мануфактури, їх власники»¹²; «Салотопні. Свічарні та миловарні. Підпорядкування виробництва купцями»¹³ та ін. Також було наведено інформацію про власників вовномиєнь¹⁴, текстильних заводів¹⁵, хлібопекарень¹⁶ та ін.

Складу підприємців було приділено належну увагу і в інших розділах зокрема четвертому, що містив пункт «Національний склад буржуазії». В ньому, спростовуючи твердження «про інонаціональний склад буржуазії на Україні, що намагалися довести українські буржуазні націоналісти», В. П. Ващенко, зокрема, стверджував, що «серед народжуваної буржуазії на Півдні України було й багато українців, в тому числі і у купецькому стані. Ще більше їх було серед ремісничої верхівки, дрібних торговців та інших груп дрібної та середньої буржуазії». Тут, між іншим, Віктор Петрович згадував про одеського купця Дмитра Потилицю, що був «у минулому запорозький козак» (цією постаттю свого часу цікавився відомий одеський історик О. І. Маркевич) та перелічував чимало прізвищ купців -українців Херсона, Миколаєва, Одеси («В документах, - писав історик, - про купецтво Одеси у II десятиріччі XIX ст. згадуються Павло Немченко, Андрій Оглоблін, Ф. Горпинченко. В 40 роки одним з найбільш крупних купців Одеси був Терентій Яхненко. Його племінник і повірений Семен Яхненко вів торгові справи в Англії, Нідерландах, Німеччині. Мав свого повіреного за кордоном в 50 роки у справах торгівлі і одеський купець Іван Ващенко. Одним з найкрупніших торговців російським залізом в Одесі в ці роки був купець Кравченко. Він торгував залізом із закордоном»; «В 20 роки серед власників крупних промислових заводів у Херсоні були О. Ващенко, А. Добролюбський, у Катеринославі - Білявський, у Єлісаветграді - Герашенко» та ін.)¹⁷.

Базуючись на архівних документах, В.П. Ващенко ввів до наукового обігу унікальні факти з історії розвитку економіки краю (наприклад, про

спробу О.Ф. Ланжерона запровадити в Одесі контрактний ярмарок за зразком Київського¹⁸ та ін.) й в межах однієї статті важко вповні розглянути евристичне значення його дисертації. Між іншим, В.П. Ващенко зробив значний внесок і у вивчення проблем пов'язаних з функціонуванням одеського порто-франко (1819 - 1859 рр.)¹⁹, які свого часу вельми цікавили М.Є. Слабченка та О.П. Оглоблїна. Він також приділив певну увагу колоніальному визиску краю з боку російського царизму та не завжди сприятливій для економічного розвитку політиці місцевої адміністрації²⁰. Не лише у тексті роботи, але і у висновках наголошувалося на тому, що між краєм та провідними капіталістичними країнами світу існували тісні зв'язки, які «неухильно міцніли»²¹. Ці та інші положення дослідження В.П. Ващенка можуть сприйматися як підтвердження висновків свого часу зроблених М.Є. Слабченком про українське господарство дореформеної доби, як потужний організм, що мав тісні природні зв'язки з Європою й водночас терпів економічний колоніальний визиск з боку Росії.

Публікації В.П. Ващенко, що вийшли друком після захисту дисертації, були чисельними та досить різноплановими (від питань історіографії та методики викладання до історії держава і права радянського періоду), проте головною тематикою для нього залишався соціально-економічний розвиток краю XIX ст. Це знайшло відбиток і в низці праць, що вийшли друком вже в роки Незалежної України, в тому числі в останній період діяльності В. П. Ващенко в нашому університеті, коли він, звільнившись від виснажливої адміністративної роботи і перебуваючи на посаді професора кафедри історії України, міг більше часу присвятити науці (пригадую, як сам Віктор Петрович жартував, що знає лише дві найкращі посади в світі, англійська королева та професор кафедри).

Подальші дослідження соціально-економічної В.П. Ващенко історії²² запроваджували до наукового обігу чимало фактичних та статистичних відомостей з широкого масиву архівних джерел і часто містили справжні наукові відкриття (наприклад, серед іншого матеріалу статті 1995 р.

В.П. Ващенко довів, що часом заснування одеського канатного заводу слід вважати не 1806 р., як це офіційно відзначалося, а 1803 р., проте керівництві зазначеного підприємства, на той час ще успішно працюючого, повідомленні історика проігнорувало²³). Дослідження В.П. Ващенко, попри велиш кількість наведеного в них фактичного матеріалу, розвивалися не лише в річищі позитивізму. Істориком було зроблено низку цікавих висновків, зокрема, про важливу роль півдня в процесі економічної консолідації українських земель дореформеного періоду, як «однієї з передумов подальшого розгортання процесу національного відродження» українців²⁴ Віктор Петрович наголошував на доцільності поняття «феномен Одеси» стосовно надзвичайно стрімкого зростання цього міста у дореформену добу²⁵. В.П. Ващенко в цей час продовжував досліджувати історію підприємництва на півдні України²⁶ (цьому була присвячена і його посмертна публікація²⁷), висловлюючи, зокрема, думку, що окрім суто економічних факторів на бурхливий розвиток Одеси дореформеного періоду вплинув дух вільного підприємництва, який панував в ній.

Для колективної праці «Історія Одеси» (під редакцією В.Н. Станко) В.П. Ващенко написав три перших параграфи ПІ розділу «Десятиріччя бурхливого розвитку (1800 - 1861)»: «Економічний розвиток міста»; «Населення»; «Міське управління і господарство». Їхній текст був насичений фактичним матеріалом в тому числі тим, який базувався на матеріалах архівів України та Росії (загалом на 25 сторінок тексту цих параграфів припадало 72 посилання)²⁸. Показово, що для зазначеного видання Віктор Петрович написав підрозділи, які стосувалися не лише соціально-економічного розвитку міста, але й органів управління та постатей керівників, що підтверджувало його інтерес до історично-юридичної проблематики.

Характерним для історично-економічних досліджень В.П. Ващенко було те, що висновки, які робилися щодо дореформеного розвитку Одеси та краю в його працях 1990-х - початку 2000-х рр. практично не вступали

протириччя з тими, що були зроблені у 1960-ті - 1980-ті рр., а лише доповнювали та поглиблювали попередні. На відміну від багатьох інших істориків, Віктору Петровичу щодо своєї головної проблематики не довелося кардинально змінювати оцінки у зв'язку з політичними змінами другої половини 1980-х - початку 1990-х рр. Історично-економічним дослідженням В. П. Ващенко були притаманні не лише ґрунтовність, лаконічність та виваженість висновків, але й цілковита тяглість та послідовність протягом усього часу їх проведення, як у радянській період, так і в роки Незалежної України.

Цього не можна сказати про тісно пов'язані з дослідженням історії Південної України історіографічні дослідження В.П. Ващенко. Як вже згадувалося, в радянські роки неможливо було згадувати про праці М.Є. Слабченка та інших «націоналістів». Це відбилося і на методичному посібнику В.П. Ващенко «Советская историография о социально- экономическом развитии Украины в период феодализма». Останній, опублікований за часів апогею радянського «застою», містив згадки лише про лічених істориків дореволюційної та довоєнної доби²⁹. Ця прикра ситуація була значною мірою виправлена в історіографічних працях Віктора Петровича 1990-х - початку 2000-х рр. Зокрема, у низці ґрунтовних статей присвячених доробку М.Є. Слабченка. Внаслідок збігу наукових інтересів, В.П. Ващенко зміг найбільш відповідно оцінити внесок М.Є. Слабченка в дослідження багатьох аспектів соціально-економічної історії³⁰. Цікавою була проблематика спільною статті В.П. Ващенко та його учениці Н.М. Фроюк (Діанової): «Питання екології України XVIII - першої половини XIX ст. в дослідженнях М.Є. Слабченка»³¹. Слід відзначити, що Віктор Петрович неодноразово наголошував на необхідності вивчення історичної екології. В сферу її дослідження він намагався спрямувати своїх учнів. Проте і сьогодні історично-екологічна проблематика залишається для вітчизняної науки і актуальною, і практично невивченою.

Серед історіографічних публікацій В.П. Ващенко можна також згадати його спільну статтю з В.М. Хмарським до вищезгаданого видання «Професори Одеського (Новоросійського) університету» про свого колегу та приятеля професора кафедри історії України ОНУ Анатолія Діомидовича Бачинського (1933 - 1995рр.). В ній було подано біографічні відомості про вченого, перелік головних напрямків його наукових досліджень (зокрема згадано про вивчення Анатолієм Діомидовичем історії Задунайської Січі та зазначено, що «Видання монографії на цю тему стало подією в житті вченого і вельми тепло було оцінено українською та зарубіжною науковою громадськістю», дослідження історії селянства Південної України, українсько-болгарських зв'язків, участі населення придунайських земель у Другій світовій війні та ін.), огляд викладацької роботи та громадської діяльності. «Близкучий знавець архівів, - між іншим зазначали рецензенти, - А. Д. Бачинський надавав значної допомоги дослідникам, в тому числі закордонним, у пошуках документів та матеріалів»³².

Окремою групу історіографічних публікацій В. П. Ващенко складали рецензії, зокрема, на такі знакові праці як «Южная Украина в период кризиса феодализма 1825 - 1860 гг.» О.І. Дружиніної, «Города Бессарабии» В.І. Жукова та «Одеса: Історія 1794 - 1917 рр.» П. Херліхі. У спільній з Т. І. Лазанською абсолютно позитивній (як тоді було прийнято) рецензії на працю О.І. Дружиніної, між іншим, відзначено оцінки дослідницею одеського порто-франко (1819-1859 рр.): «Напевно, спеціалісти підтримають думку О.І. Дружиніної про те, що режим порто-франко в Одесі не тільки гальмував розвиток мануфактур у цьому та деяких сусідніх місцях, а й сприяв зростанню товарності господарств (як поміщицьких, так і державних селян та колоністів), розширенню джерел формування буржуазії за рахунок тих вихідців з місцевого населення, які займалися торгівлею, «візницьким промислом тощо»³³. Спільна з А.Д. Бачинським рецензія на працю В.І. Жукова містила чимало конкретних пропозицій щодо доповнення викладених в книзі матеріалів з посиланнями на документи центральних та

місцевих архівів. Зазначені пропозиції в тому числі стосувалися висвітлення участі купецького капіталу в суднобудуванні та ін.³⁴ В кінці рецензії було відзначено позитивне значення роботи, «не зважаючи на певні недоліки, які здебільшого не мають принципового характеру...»³⁵. Загалом схвальна рецензія на працю Патріції Херліхі «Одеса: Історія 1794 - 1917»³⁶, що містила чимало компліментів американській дослідниці, як науковцю, тим не менш мала і суттєві зауваження. Найзначніші з них (виходячи з кола наукових інтересів рецензента) стосувалися соціально-економічного розвитку Одеси дореформеного часу, зокрема: про те, що «наявна промисловість відіграла більшу, ніж показано в монографії роль у житті міста»; що відомості про склад підприємців «дають підстави не погоджуватися з думкою автора монографії про те, що нібито головними вкладниками капіталів у промисловість міста були іноземці»; що «по суті за межами дослідження залишилися питання про транспорт, засобами якого здійснювалися перевезення вантажів у місті» (дослідженням розвитку цього транспорту саме тоді займався Віктор Петрович)³⁷ та ін.³⁸ В.П. Ващенко в своїй рецензії звернув увагу і на висвітлення П. Херліхі питань культурного розвитку міста, розвитку самоврядування та громадського життя, формування національного складу та ін. (між іншим, рецензент зазначав: «Аналізуючи політику царизму щодо заселення краю, дослідниця відзначає, що вона не сприяла переселенню до міста вихідців з України. Погоджуючись з цією думкою, зауважимо, що дії властей поклали початок русифікації краю та міста»)³⁹.

В річище своїх наукових інтересів В. Ващенко спрямовував і своїх учнів. Нажаль, він, як і інші талановиті одеські історики (серед них дослідники історії України А.Д. Бачинський та Н.І. Калужко), через причини далекі від суто наукової діяльності, тривалий час не мав можливості керувати роботою аспірантів. Надолужити це Віктор Петрович намагався вже в роки Незалежної України. В тематиці дисертаційних робіт, що виконувалися під його керівництвом з одного боку була

присутня притаманна для його праць історично-економічна проблематика, а з іншого, питання пов'язані з визвольними змаганнями та формуванням українських органів влади на Півдні за часів 1917 - 1921-х рр. Останні можна пояснити, як посиленням науковим та громадським інтересом до цих заборонених раніше тем, так і інтересом В.П. Ващенка до вивчення історії державності.

Нажаль, лише двоє з учнів встигли захиститися за життя Віктора Петровича: 30 червня 1998 р. автор цієї статті Гончарук Тарас Григорович захистив дисертацію на тему «Торгівля України першої половини XIX ст.: історія вивчення» та 27 квітня 2000 р. дисертацію на тему «Участь населення Херсонської губернії в організації та діяльності місцевих органів влади і управління Центральної Ради (березень 1917 р.- квітень 1918 р.)» захистив Вінцовський Тарас Степанович. Інші аспіранти та спів шукачі здійснивши або розпочавши роботу над дисертаціями під керівництвом В.П. Ващенка, захищалися вже під керівництвом інших вчених: Діанова Наталія Миколаївна захистила 15 жовтня 2003 р. дисертацію «Формування населення міст Південної України у дореформений період (кінець XVIII ст. - 1861 р.)» під керівництвом О.А. Бачинської; Боган Сергій Борисович захистив 17 січня 2004 р. дисертацію на тему «Повстанський рух в Одеській губернії у 1920 - 1923 роках», під керівництвом В.П. Щетнікова; Дружкова Ірина Сергіївна 17 березня 2004 р. захистила дисертацію «Кредитно-банківські установи на Півдні України в XIX — на початку XX ст. (історичний аспект)» під керівництвом В.П. Щетнікова; Надибська Світлана Богданівна 24 червня 2004 р. захистила дисертацію «Соціально-економічний розвиток міст Південної України в 1861 - 1900 рр. (за матеріалами Херсонської та Катеринославської губерній)» під керівництвом Ф.О. Самойлова. Паламарчук Світлана Василівна 11 листопада 2005 р. захистила дисертацію на тему «Територіальні структури Дунай-Дністровського межиріччя

(кінець XIV - середина XVII ст.)» під керівництвом О. Б. Дьоміна. Віктор Петрович визначив напрямки наукових досліджень й для багатьох інших осіб. Так автору цієї статті він свого часу рекомендував займатися історією транзитної торгівлі що пізніше втілювалися в написання докторської дисертації.

Наостанок хотілось би згадати деякі риси В.П. Ващенка як викладача та адміністратора з власних (можливо і не зовсім правильних) вражень. Для Віктора Петровича було характерним поєднання надзвичайної людяності з обов'язковим дотриманням юридичних формальностей та правил, до яких він ставився завжди зі священним пієтетом. Вражав своєю вихованістю. Ставленням до жінок. Лекції з історії УРСР, а пізніше історії України та спецкурсів В.П. Ващенко вів досконалою українською мовою. Під час виконання своїх обов'язків декана у радянські роки він теж здебільшого користувався українською. Щоправда, Віктор Петрович, як і інші тогочасні українці, нерідко скаржився на відсутність в Одесі достатнього україномовного середовища, як засобу покращення рівня мови. Він говорив, що завжди радіє, коли чує досконалу мову (українську або російську) від випускників історичного факультету. Про себе якимсь чином казав, що свого часу вони зі своїм товаришем пообіцяли один одному не вживати лайливих слів. І відтоді колишній курсант морського училища В.П. Ващенко таких слів не вживав, хоча зі сумом зізнавався: ситуація у середовищі істориків факультету іноді буває такою, що надто кортить порушити дану свого часу товаришеві обіцянку.

Віктор Петрович любив гумор. Не вважав зайвим згадати анекдот. Іноді вже застарий, але завжди короткий та дуже доречний. Наприклад, коли під час лекції жіноча половина аудиторії надто голосно говорила: «Як казав екскурсовод: «Якщо шляхетні панні на хвилинку змовкнуть, ми почуємо страшне ревіння Ніагарського водоспаду». Або, коли під час викладацького застілля надто затягулася пауза між тостами: «Як говорив козак своєму отаманові: «Щось роби, бо я трезвію» і т. п.

Зазначена публікація, звичайно, не може вичерпно розглянути внесок Віктора Петровича Ващенко в дослідження історії Південної України, який потребує подальших досліджень. Доробок цього вченого, на нашу думку, має привертати більше уваги з боку сучасних дослідників (показово, що спільна з С.В.Кульчицьким та А.Д. Бачинським стаття В.П. Ващенко присвячена змінам адміністративно-територіального поділу Одещини 1976 р. перевидавалася тричі: у 1992, 2008 та 2012 рр.⁴⁰, проте це нажалі поодинокий випадок). Заслугує на публікацію кандидатська дисертація В.П. Ващенко. Також доречним було б створення та видання бібліографічного покажчика праць вченого (перелік праць лише з соціально-економічної історії Південної України В.П. Ващенко на 1999 р. містив 38 пунктів⁴¹, а у статті В.М. Хмарського 2000 р. Віктор Петрович названий автором понад 90 наукових праць⁴²). Проте і з цього невеликого та неповного огляду наукового доробку та діяльності історика на ниві вивчення минулого півдня України можна констатувати, що Віктор Петрович був гідним продовжувачем кращих традицій історичної науки одеського університету та, зокрема, традиція «історико-юридичної наукової школи соціально-правового напрямку» (визначення В. М. Заруби) академіка М. Є. Слабченка, що відбилося як в проблематиці досліджень В.П. Ващенко, так і в підходах до вивчення багатьох явищ вітчизняної історії.

1. Хмарський В.М. Віктору Петровичу Ващенко – 70 // Записки історичного факультету. – 1999. – Вип. 9. – С. 10 – 13.
2. Хмарський В.М. Ващенко Віктор Петрович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. Том 2. А – І. – Одеса, 2000. – С. 210 – 212.
3. Хмарський В.М. Віктору Петровичу Ващенко – 70. – С. 12.
4. Хмарський В.М. Ващенко Віктор Петрович. – С. 212.
5. Ващенко В.П. Розвиток капіталістичної промисловості в містах півдня України в дореформений період (1800 – 1861 рр.) // Праці Одеського державного університету. Т. 148. Збірник молодих учених університету. – Вип. 1. – Одеса, 1958. – С. 177 – 200.
6. Ващенко В.П. Развитие капиталистической промышленности и торговли в городах юга Украины в дореформенный период (конец XVIII – 1861 г.). 07571 – История СССР.

- Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Одесса, 1972. – С. 1 – 2.
7. Хмарський В.М. Віктору Петровичу Ващенко – 70. – С. 11.
 8. Ващенко В. П. Розвиток капіталістичної промисловості і торгівлі в містах Південної України в дореформений період. Дисертація на здобуття ступеня кандидата історичних наук – Одеса, 1971. – С. 7 – 11.
 9. Там само. – С. 11 – 16.
 10. Там само. – С. 13.
 11. Там само. – С. 47.
 12. Там само. – С. 62.
 13. Там само. – С. 79.
 14. Там само. – С. 90.
 15. Там само. – С. 91 – 92.
 16. Там само. – С. 94 – 95.
 17. Там само. – С. 272 – 273.
 18. Там само. – С. 130.
 19. Там само. – С. 88, 89.
 20. Там само. – С. 40.
 21. Там само. – С. 297.
 22. Ващенко В.П. Ремісники в Одесі в дореформений період // Історичне краєзнавство Одещини. Збірник матеріалів. Випуск 4. – Одеса, 1993. – С. 46 – 49; Ващенко В.П. Ввіз капіталів в промисловість Південної України в кінці XVIII – на початку XIX ст. // Записки історичного факультету. – 1997. – Вип. 6. – С. 68 – 74; Ващенко В.П. Ввіз обладнання, інструментів і комплектуючих деталей для промисловості Південної України в дореформений період // Записки історичного факультету. – 1998. – Вип. 7. – С. 53 – 59; Ващенко В.П. Вплив всеросійського та зовнішніх ринків на розвиток водного транспорту в Південній Україні в дореформений період // Записки історичного факультету. – 1999. – Вип. 9. – С. 96 – 103.
 23. Ващенко В.П. Участь росіян у розвитку промисловості Одеси в дореформений період // Історичне краєзнавство Одещини. Збірник матеріалів. Вип. 6. З історії та етнографії росіян Одещини. – Одеса, 1995. – С. 28.
 24. Ващенко В.П. Роль Півдня в процесі інтеграції економіки українських земель в дореформений період // Записки історичного факультету. – Одеса, 2002. – Вип. 12. – С. 162.

25. Ващенко В.П. Феномен Одеси: соціально-економічний розвиток і розбудова міста в XIX ст. // Одесі – 200; Тези доповідей міжнародної науково-теоретичної конференції 6 – 8 вересня 1994 р. – Одеса, 1994. – Ч.1. – С. 3 – 6; Ващенко В.П. Феномен Одеси: соціально-економічний розвиток і розбудова міста в XIX ст. // Одеський університет. – 1994. – 3 жовтня; Ващенко В.П. Роль Одеси у формуванні українського національного ринку в дореформений період (1794 – 1861 рр.) // Українське національне відродження: проблеми, прогнози, прогнози, державна політика. Тези виступів на науково-практичній конференції. – Одеса, 1995. – С. 121 – 122.
26. Ващенко В.П., Петухов Г.Е. Начало формирования на Юге Украины буржуазии в строительстве (конец XVIII в. – 1861 г.) // Тезисы второй областной историко-краеведческой научно-практической конференции посвященной 200-летию основания Одессы и 25-летию УООПИК. – Одесса, 1991. – С. 34; Ващенко В.П. Підприємництво в промисловості Одеси (1794 – 1861 рр.) // Вісник Одеського Державного Університету. Серія: Гуманітарні науки. – 1999. – №2. – С. 24 – 28.
27. Ващенко В.П. Підприємці у харчовій промисловості Одеси дореформеного періоду // Записки історичного факультету. – Одеса, 2003. – Вип. 14. – С. 95 – 104.
28. Ващенко В.П. Десятиріччя бурхливого розвитку // Історія Одеси. – Одеса, 2002. – С. 87 – 112.
29. Ващенко В.П. Советская историография о социально-экономическом развитии Украины в период феодализма. Учебное пособие. – Одесса, 1982. – 126 с.
30. Ващенко В.П. Внесок М.Є. Слабченка в дослідження історії промисловості і транспорту в Україні // Історична наука на порозі XXI століття: Підсумки та перспективи. – Харків, 1995. – С. 293 – 296; Ващенко В.П. М.Є. Слабченко про розвиток промисловості України в другій половині XVIII – першій половині XIX ст. // Академік Слабченко М.Є. Наукова спадщина і життєвий шлях. – Одеса, 1995. – С. 48 – 60; Ващенко В.П. М. Слабченко про соціально-економічний розвиток України з середини XVIII до середини XIX ст. // Історіографічна спадщина науки історії України (погляд з кінця XX ст.): Матеріали Всеукраїнської науково-освітньої конференції. – [Глухів, 1997]. – С. 71 – 73.
31. Ващенко В.П., Фроюк Н.М. Питання екології України XVIII – першої половини XIX ст. в дослідженнях М.Є. Слабченка // Академік Слабченко М.Є. Наукова спадщина і життєвий шлях. – Одеса, 1995. – С. 76 – 79.
32. Хмарський В.М. Ващенко В.П. Бачинський Анатолій Діомидович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. Том 2. А – І. – Одеса, 2000. – С. 77 – 79.

32. Хмарський В.М. Ващенко Віктор Петрович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. Том 2. А – І. – Одеса, 2000. – С. 210 – 212.
33. Ващенко В.П., Лазанська Т.І. Дружинина Е.І. Южная Украина в период кризиса феодализма. 1825 – 1860 гг. М.: Наука, 1981. – 215 с. // Український історичний журнал. – 1983. – №1. – С. 149.
34. Бачинський А.Д., Ващенко В.П. В.И. Жуков. Города Бессарабии 1812 – 1861 гг. Очерки социально-экономического развития. Госиздат МССР. «Карта Молдавияскэ», Кишинев, 1964, 250 с. // Український історичний журнал. – 1966. – № 2. – С. 145 – 147.
35. Бачинський А.Д., Ващенко В.П. В.И. Жуков. Города Бессарабии 1812 – 1861 гг. – С. 147.
36. Ващенко В.П. Herlihy Patrisia. Odessa: A History, 1794–1914. Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 1986. – 411 p. Херліхі Патриція Одеса: Історія, 1794 – 1914. Видано Гарвардським університетом для Гарвардського інституту українських досліджень, 1986. – 411 с. // Український історичний журнал. – 1993. – №9. – С. 130 – 135.
37. Ващенко В.П. Розвиток гужового транспорту в містах Південної України в кінці XVIII – першої половини XIX в. // Записки історичного факультету. – Вип.2. – Одеса, 1996. – С. 7 – 19.
38. Ващенко В.П. Herlihy Patrisia. Odessa: A History, 1794–1914. – С. 132
39. Там само. – С. 133.
40. Бачинський А.Д., Ващенко В.П., Кульчицкий С.В. Изменение административно-территориального деления Одесщины (конец XVIII – 1975 г.) // Археологические и археографические исследования на территории Южной Украины. – К., 1976. – С. 68 – 91; Теж саме // Сборник материалов по историческому краеведению Одесщины. – Одесса, 1992. – Вип.1 – С. 80 – 98; Теж саме // «Краснавічій вісник». Періодичне видання. Серія: «Наш край. Історія». – 2007 – 2008. – № 1 (27). – С. 9 – 14; Теж саме // Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах. – Вип. 13 – Одеса: Друкарський дім, 2012. – С. 40 – 59.
41. Список друкованих праць В.П. Ващенка з історії соціально-економічного розвитку Південної України // Записки історичного факультету. – 1999. – Вип. 9. – С. 14 – 17.
42. Хмарський В.М. Ващенко Віктор Петрович. – С. 211.